

VU Research Portal

De geobserveerde onderzoeker

Meerts, Clarissa

published in

KWALON

2021

DOI (link to publisher)

[10.5117/KWALON2021.3.006.MEER](https://doi.org/10.5117/KWALON2021.3.006.MEER)

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

Article 25fa Dutch Copyright Act

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Meerts, C. (2021). De geobserveerde onderzoeker: Kansen en uitdagingen bij het observeren van particuliere onderzoekers. *KWALON*, 26(3), 192-200. Article 2021. <https://doi.org/10.5117/KWALON2021.3.006.MEER>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

IN HET SPOOR VAN MALINOWSKI

In deze rubriek komen onderzoekers aan het woord over participerende observatie. Zij doen verslag van hun eigen ervaringen en inzichten en volgen daarbij het spoor dat antropoloog Bronislaw Malinowski begin vorige eeuw uitzette. Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met Joost Beuving: j.beuving@maw.ru.nl en Abdessamad Bouabid: bouabid@law.eur.nl.

De geobserveerde onderzoeker

Kansen en uitdagingen bij het observeren van particuliere onderzoekers

Clarissa Meerts

Vrije Universiteit Amsterdam

c.a.meerts@vu.nl

Abstract

The observed researcher: opportunities and challenges for observational research among corporate investigators

This contribution discusses observational research within the context of corporate investigations. Corporate investigators are themselves keen observers of human behavior, and as such, observation of these professionals results in an interesting researcher-participant dynamic. By playing with (assumed and ascribed) roles, much information can be gathered about the daily reality of corporate investigators and how they experience this. Building trust is both essential and challenging because of professional skepticism, however, once trust was established, participants actively contributed to the research. By assuming ignorance or, conversely, knowledge in a dynamic manner, the researcher was able to make use of the roles ascribed to her based on age, gender and education level.

Keywords: institutional observation, researcher-researched interaction, trust, researcher roles

Introductie

Observatie is bij uitstek een manier om op een holistische wijze inzicht te krijgen in het dagelijks leven binnen een specifieke groep. Hoewel de methode binnen de criminologie vaak wordt ingezet om een specifieke (criminele) subcultuur te onderzoeken, is deze ook heel geschikt om inzicht te krijgen in het werk van professionals die zich bezighouden met de bestrijding van criminaliteit. In deze bijdrage bespreek ik mijn ervaringen met betrekking tot het uitvoeren van een dergelijke 'institutionele etnografie' (Zaitch, Mortelmans & Decorte, 2016). Zoals duidelijk zal worden, heeft de specifieke context, het doen van onderzoek naar particuliere onderzoekers (de officiële term voor wat in de volksmond een private rechercheur of detectie heet), een aantal interessante aspecten blootgelegd op het gebied van de relatie tussen mij als wetenschappelijk onderzoeker en de participanten als particuliere onderzoekers, vertrouwen en (toegeschreven en aangenomen) rollen.

Het onderzoek

De criminologische kennis over de private veiligheidssector is nog steeds relatief beperkt. Hetzelfde geldt voor het onderwerp van het promotieonderzoek waarvan de observaties die hier besproken worden, deel uitmaakten: particuliere recherche (ook wel: particulier onderzoek of corporate investigations). Het promotieonderzoek was gericht op het bieden van een rijke beschrijving van de Nederlandse particuliere researchesector, de activiteiten van particuliere onderzoekers en publiek-private relaties in dit kader (zie Meerts, 2019). Particuliere recherche is een relatief nieuw verschijnsel: Hoogenboom (1988) beschrijft dat de eerste generatie Nederlandse particuliere onderzoekers rond 1940 ontstaat. Inmiddels kunnen we spreken van een professionele commerciële markt voor particulier onderzoek, bestaande uit verschillende actoren (met name particuliere onderzoeksbureaus (hierna: POB's), forensische accountants, interne onderzoekers binnen grote bedrijven en advocaten) (Meerts, 2019).

De aangiftebereidheid onder organisaties is over het algemeen laag: zij kiezen liever om (eerst) zelf rechercheonderzoek te laten uitvoeren voordat eventueel wordt overgegaan tot een aangifte. Er wordt dan ook veelvuldig gebruikgemaakt van particuliere onderzoekers, waardoor een groot deel van de criminaliteit binnen organisaties buiten het zicht van het strafrechtelijke systeem blijft. In het licht van de versnipperde en (in vergelijking tot de politie) beperkte regulering van particuliere onderzoekswerkzaamheden,

wordt dit vaak als punt van zorg opgevoerd (Meerts, *in press*). De dagelijkse bezigheden van particuliere onderzoekers zijn daarnaast relatief onbekend. Om hier een goed inzicht in te krijgen heeft het promotieonderzoek meerdere methoden ingezet. Ten eerste zijn er 59 semigestructureerde expertinterviews uitgevoerd onder particuliere onderzoekers, hun opdrachtgevers en politie en justitie. Daarnaast zijn er observaties uitgevoerd, waar ik hieronder dieper op inga. Als onderdeel van de observaties zijn ook 21 particuliere onderzoeksdossiers geanalyseerd.

De observaties

‘Observatie 1’ vond gedurende zeven weken plaats aan het begin van het onderzoek, tussen oktober en november 2012. Deze observatieperiode is uitgevoerd bij een POB met op dat moment vijf mensen in dienst die zich bezighielden met het uitvoeren van particulier onderzoek. ‘Observatie 2’ vond gedurende zes weken plaats tegen het einde van de dataverzameling, tussen februari en maart 2015. Deze observatieperiode is uitgevoerd bij de veiligheidsafdeling van een groot Nederlands bedrijf. Deze afdeling was opgesplitst in drie specialistische afdelingen, waar de interne onderzoeksafdeling een van was. Ten tijde van de observaties waren er op deze interne onderzoeksafdeling elf mensen in dienst die zich bezighielden met het uitvoeren van particulier recherche-onderzoek. Enkele uitzonderingen daargelaten waren de observaties niet participierend.

Het doel van de observaties was beter inzicht te verkrijgen in de dagelijkse activiteiten van particuliere onderzoekers. Het ging hierbij met name om het verkrijgen van informatie die moeilijk te achterhalen is via andere methoden, zoals de sfeer tijdens een interview uitgevoerd door een particulier onderzoeker.¹ Tijdens de observatieperiode was ik tijdens werkuren fulltime aanwezig binnen de observatiesetting en had ik toegang tot de voor mij interessante systemen en overige informatie. Vanwege mijn constante aanwezigheid hebben de observaties veel informatie opgeleverd ten aanzien van de dagelijkse werkzaamheden binnen de observatiebedrijven. Deze inzichten zijn verkregen via de observatie van participanten tijdens de uitvoering van hun werk, met name door particuliere onderzoekers uitgevoerde interviews, telefoongesprekken, formele en informele gesprekken tussen onderzoekers (en met mijzelf), vergaderingen en andere bijeenkomsten, (informele) lunches en koffiemomenten.

Bovenstaande gegevens zijn vastgelegd in een observatieverslag, bestaande uit gedetailleerde dagelijkse notities, waarbij een onderscheid is

gemaakt tussen feitelijke observaties en mijn interpretaties en gedachten/ gevoelens. Daarnaast vond er aparte verslaglegging plaats ten aanzien van specifieke overkoepelende onderwerpen en informele gesprekken die zich in de context van de observaties hebben voorgedaan. Voor de observaties is ter focus een aandachtspuntenlijst gebruikt, maar daarbuiten was het nadrukkelijk de bedoeling om verslag te doen van alles wat relevant leek voor mijn onderzoek (Zaitch et al., 2016).

Onderzoeker-onderzoekersinteractie: kansen en uitdagingen bij de observatie van professionele observatoren

Een interessant onderwerp dat uit mijn observaties naar voren is gekomen, is de rol van professionele participanten bij de dataverzameling. Hieronder bespreek ik dit onderwerp meer in detail door achtereenvolgens de kwestie van vertrouwen en mijn eigen rol als onderzoeker uit te werken.

Vertrouwen: onderzoeker onder onderzoekers

Mijn eerste week bij Observatiebedrijf 2 staat in het teken van vertrouwen winnen. De meeste mensen vinden het prima en interessant dat ik er ben, maar een aantal medewerkers begint wantrouwend. Zij stellen veel vragen en lijken niet altijd helemaal tevreden met mijn antwoord. Dat had in eerste instantie wellicht ook te maken met de locatie waar ik werkte: een zeer betrokken en behulpzame manager had voorgesteld dat ik bij hem op de kamer zou werken. Ik merkte echter dat dit averechts werkte, omdat ik afgezonderd was van de andere medewerkers (soms letterlijk omdat de deur dicht was). Vanaf toen ben ik in de open ruimte met flexplekken gaan zitten. Naarmate de tijd vordert komen steeds meer mensen een praatje met me maken en wordt mijn aanwezigheid normaal.

(Fragment uit onderzoeks aantekeningen)

In de context van een observatie is het wellicht makkelijker om aan vertrouwen te bouwen dan in bijvoorbeeld een interviewsetting: de onderzoeker heeft meer tijd en ruimte om daadwerkelijk een vertrouwensband op te bouwen met de onderzoekssubjecten. Aan de andere kant wordt er in een observatiesetting misschien wel meer vertrouwen gevraagd van de deelnemers, dan tijdens een kortdurend interview. Waar de respondent bij een interview controle heeft over de informatie die hij of zij beschikbaar stelt, is dit niet het geval voor alle informatie die binnen een etnografische

observatie wordt verzameld. Het is dan ook niet verwonderlijk dat ik in het begin met argusogen werd aangekeken door een aantal participanten. Dit was het meest duidelijk tijdens observatieperiode 2, zoals hierboven beschreven.

Een zekere mate van scepsis en nieuwsgierigheid is inherent aan de beroepsgroep van particuliere recherche-onderzoekers en wellicht kunnen we hier wel spreken van een zekere beroepsdeformatie. Particuliere onderzoekers stellen in hun dagelijkse bezigheden vraagtekens bij menselijke acties en het is dan ook niet opmerkelijk dat ze dit ook doen als er een onderzoeker met hun dagelijkse werkzaamheden meekijkt. Daar staat tegenover dat veel particuliere onderzoekers trots zijn op hun werk en blij zijn met (wetenschappelijke) belangstelling hiervoor. Binnen de observaties ben ik dan ook, na het winnen van hun vertrouwen, juist erg geholpen door de participanten. Het volgende fragment uit mijn aantekeningen van observatie 2 biedt een mooi voorbeeld van de houding van particuliere onderzoekers ten aanzien van iets (of iemand) onbekends:

Onderzoeker X brengt me koffie en komt kletsen. Hij vertelt me dat hij me op sociale media heeft opgezocht toen de manager bekendmaakte dat er een wetenschappelijke onderzoeker zou langskomen. Hij had informatie gevonden over mijn hobby's. Ik herinner me dat de manager eerder al iets over mijn hobby's zei. Ik weet nog dat ik dat apart vond omdat mijn profiel niet openbaar was. Maar nu ik hier wat langer rondloop, begrijp ik dat onderzoek doen naar sociale media dagelijkse routine is voor onderzoeker X en dat hij uit een enkele profielfoto al veel informatie kan halen.

(Fragment uit het observatieverslag van Observatie 2, observatiedag 19)

Hoewel het gebruik van sociale media in particulier recherche-onderzoek normaal is, werd de omvang hiervan mij pas duidelijk na bovenstaande ervaring tijdens de observatie. Dit zou aan mij voorbij zijn gegaan als ik hier slechts naar had gevraagd in interviews. Het legt ook een ander punt bloot: ik was binnen de observatiesettings niet slechts observator, maar werd zelf ook geobserveerd door professionals die gewend zijn menselijk gedrag te onderzoeken. Hieronder ga ik dieper in op hoe ik gepoogd heb hiervan gebruik te maken door te spelen met de mij toebedeelde rollen, maar het mag duidelijk zijn dat zowel interviewen als observeren in deze context een andere benadering vereist dan in meer klassieke observatiesettings.

Binnen de door mij gekozen benadering heeft de bovenstaande context van 'de onderzochte onderzoeker' mij veel informatie opgeleverd. Maar aan de andere kant heeft het mij ook voor een dilemma gesteld wat betreft

vertrouwen: het geeft op momenten een gevoel het vertrouwen van de participanten te schaden. Ondanks dat alle participanten op de hoogte waren van mijn doel, voelde het opschrijven van mijn resultaten in mijn proefschrift toch af en toe voyeuristisch. Het ging dan vooral om door mij gedane interpretaties van het geobserveerde, zoals onderstaande interpretatie dat er binnen een interviewsituatie druk kan ontstaan op de betrokkene.²

De onderzoeksmogelijkheden van particuliere onderzoekers zijn begrensd door vrijwillige medewerking. Maar nu ik me in een interviewsituatie bevind, kan ik me toch voorstellen dat de geïnterviewde betrokkene zich gedwongen voelt om te antwoorden. Hij wordt geconfronteerd met veel vragen, waarvan sommige heel direct en confronterend zijn. Dit is natuurlijk niet anders in een politieverhoor, maar dan is het duidelijker dat de persoon potentieel in de problemen zit, en de rechtsbescherming voor een verdachte is veel sterker dan voor een betrokkene, die vaak ook nog in dienst is bij de partij die de onderzoeker betaalt.

(Fragment uit het observatieverslag van Observatie 1)

Het gaat hierbij niet om een waardeoordeel, maar het is denkbaar dat participanten dit wel als zodanig ervaren. Wellicht dat het feit dat participanten vanuit hun werk rapporteren over door hen onderzochte personen ook een rol heeft gespeeld. Het gaat hierbij om een andere wijze van rapporteren dan de kwalitatieve beschrijving van data: in een particulier onderzoeksrapport dienen interpretaties zoveel mogelijk te worden vermeden. Ik heb dan ook geworsteld met het rapporteren van de observatiedata. Ook voor mij voelden de (gefundeerde) interpretaties van mijn data soms als een – ongewild – oordeel, zeker in contrast met feitelijke particuliere onderzoeksrapporten. Dit gevoel werd versterkt door het feit dat de participanten veel interesse toonden om het onderzoek te lezen en een aantal van hen aanwezig was bij de verdediging van mijn proefschrift. Een voordeel aan deze situatie is dat er ook *na* de publicatie van het onderzoek ruimte blijft voor discussie. In mijn geval was dit constructief, hoewel het natuurlijk ook anders kan uitpakken.

De rol van de onderzoeker: gebruikmaken van sociale afstand en toebedeelde rollen

Het enkele feit dat je aanwezig bent binnen een setting, zorgt ervoor dat je deze manipuleert (Zaitch et al., 2016). Hierbij krijg je als onderzoeker bewust of onbewust ook rollen toebedeeld. Zoals eerder gesteld was ik zelf ook onderwerp van observatie tijdens mijn observatieperiodes. Tot op zekere hoogte is dat uiteraard in elke observatiesetting het geval, maar

wellicht wordt dit versterkt door het feit dat de geobserveerden particuliere waren. Ik merkte dat er bepaalde verwachtingen waren ten aanzien van mijn kennis en mijn rol – op basis van kenmerken zoals leeftijd, gender en opleidingsniveau zijn mij verschillende rollen toebedeeld.

Bij de toebedeling – en het aannemen – van de verschillende rollen heeft sociale afstand ook een rol gespeeld. Zoals een van de particuliere onderzoekers binnen observatie 2 het verwoordde: ‘Het veiligheidsveld wordt gedomineerd door mannen met grijze haren.’ Een jonge vrouwelijke onderzoeker valt dan ook op. Dit kan een positief of negatief effect hebben – in mijn onderzoek lijkt het vooral om een positief effect te zijn gegaan. Zowel in de context van interviews als binnen de observaties leek de sociale afstand namelijk meer en andere informatie op te leveren dan als de sociale afstand kleiner was geweest. Zo hadden participanten de neiging om veel uitleg te verschaffen. Dit had waarschijnlijk met mijn leeftijd te maken³ – er werd bijvoorbeeld vaak naar mijn onderzoek gerefereerd als een scriptie en naar mijn aanwezigheid als een stage.

Door gebruik te maken van de aan mij toebedeelde (en dynamische) rollen heb ik veel informatie verkregen. Een nuttige benadering was het aannemen van onwetendheid dan wel kennis, naar gelang de situatie. Omdat ik werd gezien als een buitenstaander die moest worden geholpen om de realiteit van de oude rotten in het vak te begrijpen, deed men erg zijn best om dat te bewerkstelligen en mij op mijn gemak te laten voelen. Een voorbeeld:

De manager van Observatiebedrijf 2 woont in een stad dicht bij mijn woonplaats en hij vraagt vaak of ik mee wil rijden. De rest van de reis leg ik dan af met het openbaar vervoer. Ondanks dat dit qua reis niet handig is (het kost meer tijd dan als ik geheel met het openbaar vervoer reis), levert dit me wel veel extra informatie op via informele gesprekken.

(Fragment uit onderzoeks aantekeningen)

Overigens was dit effect sterker tijdens de interviews dan de observaties, waarschijnlijk omdat men mij in de loop van de observaties beter leerde kennen. Voor de observaties heb ik de sociale afstand vooral kunnen inzetten in het kader van toegang: beide observatiebedrijven hebben aangegeven dat zij het leuk vonden om mij rond te hebben lopen vanwege het andere perspectief dat zij van mij verwachtten door de sociale afstand. Dit had niet alleen te maken met gender en leeftijd, maar ook met opleidingsniveau. Hier heb ik een verschil ervaren tussen Observatiebedrijf 1 en 2. Observatiebedrijf 1 had overwegend wetenschappelijk geschoolde medewerkers in dienst (onder wie twee vrouwen). Hier werd ik als (intellectueel) gelijke benaderd, van wie

goede ideeën en nieuwe inzichten over het dagelijks werk werden verwacht vanwege de relatieve afstand tot het onderwerp. Zoals een van de eigenaren van Observatiebedrijf 1 het verwoordde: ‘We krijgen heel veel verzoeken tot medewerking aan onderzoek maar daar doen we niet aan mee. Jij hebt een andere benadering,⁴ daarom doen we mee. Wees alsjeblieft de eerste die de werkelijkheid eens opschrijft’ (fragment uit het observatieverslag van Observatie 1, informeel gesprek). Binnen Observatiesetting 2 werd ik daarentegen vooral benaderd als iemand met boekenkennis maar een gebrek aan praktijkervaring (ik werd ook wel gekscherend ‘de professor’ genoemd). In beide settings heeft de combinatie van sociale afstand en (deels) nabijheid mij geholpen, zij het op een andere wijze. Hierbij is de professionele onderzoekende houding van de participanten zowel een grote hulp als een uitdaging geweest.

Afsluitend

Tijdens de observaties zijn de onderwerpen vertrouwen en de rol van de onderzoeker samengekomen. Vertrouwen was een belangrijke voorwaarde voor toegang en de kwaliteit van de data. Hoewel de meeste mensen met wie ik in contact ben gekomen tijdens de observatieperiodes positief reageerden op mijn aanwezigheid, was het bereiken van vertrouwen een proces dat niet vanaf dag één bereikt werd. Meer en meer informatie werd bereikbaar voor mij lopende dit proces, aangezien bepaalde sleutelpersonen zich actief gingen inzetten voor mijn onderzoek. De persoon die het meest gereserveerd begon, werd uiteindelijk mijn meest actieve en waardevolle participant. Ik kreeg allerlei informatie spontaan aangereikt, variërend van informatie die niet in een onderzoeksrapport vastgelegd was maar wel relevant was voor mij, tot vakliteratuur en krantenberichten. Dit is een mooi voorbeeld van de in de loop der tijd veranderende rol van de onderzoeker (Roks, 2016). De mate van toegang verandert mee met de relatie van de onderzoeker met de observatiesetting. Dit proces is zich blijven ontwikkelen: ook nu heb ik nog goed contact met participanten uit de observaties.

Het doen van onderzoek naar onderzoekers brengt unieke uitdagingen met zich mee, die te maken hebben met het bovenstaande punt van vertrouwen. Door daarnaast in te spelen op de mij toebedeelde rollen, en deze te combineren met de rollen die ik mezelf had toebedeeld, heb ik op een positieve manier gebruik kunnen maken van de ‘beroepsdeformatie’ van mijn participanten. Dit laatste sluit aan op de rol die mijn participanten zichzelf hadden toebedeeld, en die zij ook hadden binnen mijn onderzoek:

die van de expert. Het particuliere onderzoeksveld bestaat uit mensen met sterke meningen. Door het spelen met mijn eigen rollen heeft mijn onderzoek, naast een feitelijke beschrijving van dagelijkse bezigheden, ook inzicht kunnen verschaffen in die meningen.

Noten

1. In strafrechtelijke termen zou men dit een verhoor noemen.
2. In strafrechtelijke termen zou men dit een verdachte noemen.
3. Het is niet uit te sluiten dat gender ook een rol heeft gespeeld, bijvoorbeeld vanuit de wens om galant te zijn.
4. Hier wordt bedoeld op conceptuele vernieuwing. Ik ga hier in deze bijdrage verder niet op in.

Literatuur

- Hoogenboom, A.B. (1988). *Particuliere recherche: een verkenning van enige ontwikkelingen*. 's-Gravenhage: SDU uitgeverij.
- Meerts, C.A. (2019). *Corporate investigations, corporate justice and public-private relations: Towards a new conceptualisation*. London: Palgrave MacMillan.
- Meerts, C.A. (in press). Private and corporate investigations – internal security governance within organisations. In M. Gill (Ed.), *The handbook of security*. London: Palgrave MacMillan.
- Roks, R.A. (2016). *In tha H2ood: Een eigentijdse etnografie over de inbedding van criminaliteit en identiteit*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Zaitch, D., Mortelmans, D., & Decorte, T. (2016). Etnografie en participerende observatie. In T. Decorte & D. Zaitch (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (pp. 255-319). Leuven: Acco.

Over de auteur

Clarissa Meerts is als universitair docent werkzaam bij de sectie criminologie van de Vrije Universiteit Amsterdam.